

NAZNACZENI POPKULTURĄ

Media elektroniczne
i przemiany prowincji

seria KONTINUUM

NAZNACZENI POPKULTURĄ

Media elektroniczne
i przemiany prowincji

BOGUSŁAW DZIADZIA

Recenzje: prof. Wojciech J. Burszta, prof. Kazimierz Krzysztofek

Copyright by Wydawnictwo Naukowe Katedra 2014

Wszystkie prawa zastrzeżone

Wydanie pierwsze
Gdańsk 2014

Projekt okładki: Anna M. Damasiewicz
Grafika na okładce: © Maya Kruchancova | Fotolia.com

Projekt layoutu i skład:

biuro@dialog.pl; www.dialog.pl

ISBN 978-83-63434-24-3

Druk: Drukarnia Elpil
www.elpil.com.pl

Wydawnictwo Naukowe Katedra
<http://wnkatedra.pl>
email: redakcja@wnkatedra.pl

*Natanielowi.
Z nadzieją, że książka ta może mu pomóc
w rozumieniu swego miejsca w świecie.*

Spis treści

Wprowadzenie	9
ROZDZIAŁ 1	
Na peryferiach, czyli tutaj	29
ROZDZIAŁ 2	
„Prowincja” w globalnej wiosce	71
ROZDZIAŁ 3	
Popkultura i kapitał społecznego zaufania	119
ROZDZIAŁ 4	
Wspólnota konsumpcji i sacrum	165
ROZDZIAŁ 5	
Uniwersalizm tabloidowych narracji	217
ROZDZIAŁ 6	
Sieć – nowe sensory i nowe peryferie	243
ROZDZIAŁ 7	
Próba ilustracji – popkultura a przemiany wewnątrz obrazu prowincji	299
Podsumowanie. Pomiędzy sensem i trwogą	427
Bibliografia	437
Indeks osób	461

Wprowadzenie

„[...] każdy człowiek, z prowincji czy nie, jest prowincją.
Obszar każdej pojedynczej świadomości jest prowincją”¹.

„[...] są kraje po prostu dla ludzi, dla człowieka,
w których stolica i prowincja różnią się tylko liczbą mieszkańców.
Taka jest współczesna Europa, taka jest duża część Wschodu”².

Pisać o kulturze popularnej to w znacznej mierze zajmować się jednym z głównych nurtów transferu wartości, wyznaczania standardów, generowania postaw. Technologiczny postęp, który wpłynął na powszechność dostępu i uczestnictwa w kulturze, może stanowić przyczynek do zastanowienia się, na ile szeroko dystrybuowane wzory kultury stanowią potencjał do wytwarzania kapitałów społecznego i kulturowego, nie wspominając o ekonomicznym, rozumianym jako immanentna część i zasada działania popkultury.

Kultura popularna jeszcze w XX wieku poczęła zacierać przebiegi kulturowych, politycznych i gospodarczych granic. Przez swą egalitarność – przynajmniej w zakresie uosobionych wartości i znaczeń – wykroczyła również poza zróżnicowania

¹ S. Mrozek, *Male listy*, Warszawa: Oficyna Literacka Noir sur Blanc 2000, s. 10.

² I. Kormilcew, *Wyznania barbarzyńcy*, „Forum” 2010, nr 26.

centro-peryferijne. Czy możemy bowiem mówić o peryferiach w obrębie kultury dostępnej dla każdego? Kultura popularna ma potencjał, by w znaczący sposób zmieniać status i rozumienie peryferyjności czy prowincji. Szczególnie media, umożliwiające zaistnienie nowych form partycypacji, zdają się utwierdzać w przekonaniu o nieaktualności pojmowania rzeczywistości społecznej z perspektywy lokalnej, gdyż sama lokalność uległa znaczącej transgresji. Nie chodzi jedynie o fizyczną nomadyczność, ale o wspólnotę kulturową. W niej zaś o względną jedność szans (być może raczej aspiracji), możliwości i zagrożeń. Ilustruje to zarówno globalny charakter przepływu kapitałów, jak i wyzwania ekologiczne czy terroryzm.

Zmienia się zarówno rozumienie tego, co może stanowić prowincję, peryferie, centrum, jak również to, co jest uosobione w pojęciu elity jako tej, która nadaje ton kierunkowi rozwoju. Bycie na peryferiach nie musi dziś oznaczać wykluczenia, marginalizacji, umniejszenia wartości. Z pewnością niewłaściwe byłoby traktowanie poczucia związku z peryferyjnością jako doksy – czyli odnośnie do omawianego kontekstu: niejakiej ułudy pogodzenia się z peryferyjnością i ukrytym poczuciem krzywdy czy też brakiem możliwości bycia naprawdę szczęśliwym. Wydaje się, że i w zniesieniu tego rodzaju doksy kultura popularna ma swój udział.

Koncepcja pracy nad znaczeniem kultury popularnej dla kontekstów przemian tego, co ujmowane jest jako peryferyjne – i w znacznej mierze „prowincjonalne” (choć termin ten wciąż wymaga operacjonalizacji) – powstała poniekąd z racji mojego umocowania terytorialnego. Żyję poza wielkomiejskimi aglomeracjami, z dala od centrów światowych przepływów, w obrębie społecznych ram, które zezwalają na codzienną obserwację zmagania z peryferyjnością, przy jednoczesnym zawodowym związku z kształceniem animatorów kultury.

Perspektywa ta z pewnością nie pozwala na zachowanie dystansu wobec przedmiotu dociekań, jednak ma swe zalety. Jak pisała Kirsten Hastrup, „[...] powinniśmy zdawać sobie sprawę z naszego uwikłania w świat i twórczo je wykorzystać. Rzeczywistość nie staje się mniej rzeczywista dlatego, że jesteśmy jej częścią”³. To perspektywa, którą w etnografii nazywa się etnografią endodyczną⁴ (w opozycji do egzotycznej), w której badacz de facto sam określa, co jest terenem jego badań. Wiedza, kontekst miejsca czy jednostkowe doświadczenia nadają procesowi badawczemu perspektywę poszukiwawczą. Na miejscu wydają się w tym kontekście słowa, jakie o procesie dociekania badawczego wypowiedział Clifford Geertz: „Wierząc, wraz z Maxem Weberem, że człowiek jest zwierzęciem zawieszonym w sieciach znaczeń, które sam utkał, pojmuję kulturę jako owe sieci, których analiza nie jest zatem nauką eksperymentalną poszukującą praw, lecz nauką interpretatywną poszukującą znaczenia”⁵. Od analizy „od wewnątrz” nie odżegnują się wszak i najznakomitsi badacze kultury popularnej, jak choćby, znany ze swego uwielbienia dla serialu *Star Trek*, Henry Jenkins na polu nowych mediów czy poświęcający wiele uwagi popkulturze Umberto Eco, który bez ogródek stwierdził: „Często, kiedy mam czas, siedzę przy komputerze, bawiąc się w gwiazdne wojny i zabijając kosmiczne monstra”⁶.

³ K. Hastrup, *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, przeł. E. Klekot, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008, s. 65.

⁴ Zob. W. J. Burszta, *Wstęp*, w: Y. Winkin, *Antropologia komunikacji. Od teorii do badań terenowych*, przeł. A. Karpowicz, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2007, s. 11.

⁵ C. Geertz, *Opis gesty – w stronę interpretatywnej teorii kultury*, w: *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej*, red. M. Kempny, E. Nowicka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005, s. 36.

⁶ J.-C. Carrière, U. Eco, *Nie myśl, że książki znikną*, przeł. J. Kortas, Warszawa: W.A.B. 2010, s. 42.

Problematyką, której próbą operacjonalizacji jest niniejsza książka, jest zmiana statusu peryferii w kontekście kultury popularnej. Zakładam, że zarówno peryferie, jak i prowincje (których rozróżnienie przedstawiam w kolejnych rozdziałach) są kształtowane poprzez popkulturę. Mam tu na uwadze przede wszystkim samo odczytywanie prowincji i peryferii, przemiany, jakie za sprawą kultury popularnej, w dobie realnej wielokulturowości i globalnych przepływów, zachodzą w obszarach peryferyjnych czy na prowincji. Istotne jest również założenie o zatracaniu się pejoratywnych asocjacji, jakie łączy się z terminem „prowincja”.

Peryferyjność to nie tylko kwestia geografii i zapewne nie dotyczy tylko wyczerpania się paradygmatu ponowoczesnego uniwersalizmu. Trafnie ujął to Wojciech Burszta: „Czy postmodernistyczny tryb artykulacji świata, tak zdający się odpowiedni dla kultury »centrum«, ma na »peryferiach« swoje podmiotowe odniesienie? [...] Badacz ponowoczesności [...], pozbawiwszy się filozoficznego oraz teoretyczno-metodologicznego szkieletu wiedzy pewnej, rozkłada paciorki współczesnej gry w niewiadome i opowiada, w jakie możliwe mogą się połączyć konstelacje. Niestety, na peryferiach uprawia się częstokroć zupełnie inną grę”⁷. Nie musi to jednak pozbawiać motywacji do podejmowania kolejnych prób zrozumienia relacji centro-peryferyjnych, zwłaszcza gdy z perspektywy umownego „centrum” niechybnie miałyby czekać świat globalna homogenizacja. Nie ma już chyba z początkiem XXI wieku badaczy zakładających możliwość stworzenia uniwersalistycznego modelu rzeczywistości społecznej. Być może humanistów uczą pokory osiągnięcia i poszukiwania dokonywane na polu nauk ścisłych, jak te chociażby, które od lat siedemdziesiątych

⁷ W. J. Burszta, *Od mowy magicznej do szumów popkultury*, Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica 2009, s. 125–131.

XX wieku dotyczą prób stworzenia modelu standardowego (fizycznej teorii cząstek elementarnych). Choć nie brakuje też badaczy na niwie na przykład psychologii sprowadzających wszelkie działania, emocje, jakimi kieruje się w swym postępowaniu człowiek, do zestawu zachodzących w mózgu reakcji chemicznych i przebiegów impulsów elektrycznych.

W niniejszej książce dokonałem próby opisu nowoczesnych relacji centro-peryferyjnych, głównie w odniesieniu do wewnętrznych układów kultury zachodniej oraz znaczącego oddziaływania i obecności kultury mediów. Nie zapominam o symptomatycznych słowach Krzysztofa Piątkowskiego, iż „[...] zmarła ułuda antropologiczna mówiąca o do końca przezroczystym świecie. Jest on już na stałe zróżnicowany, i jest to zróżnicowanie – że tak powiem – bez wspólnego mianownika. Nie ma wspólnego układu odniesienia, wspólnych »ram« kultury, wspólnego, niepodważalnego, niegdyśszego »Ja« antropologicznego”⁸. Nikt nie ma monopolu na odkrywanie czy też pełne zinterpretowanie rzeczywistości, patrząc jedynie z perspektywy jednej z dostępnych dziedzin. Jak wspomniał Clifford Geertz: „To, co niegdyś Clyde Kluckhohn powiedział o antropologii – że jest licencjonowanym kłusownictwem intelektualnym – nie tylko wydaje się dziś prawdziwsze niż wówczas, kiedy to powiedział, ale prawdziwe nie tylko w odniesieniu do antropologii”⁹.

Rozwój mediów, który możemy obserwować od końca XX wieku, wraz z zachodzącymi w tym okresie przeobrażeniami życia społeczno-gospodarczego, zezwala na sformułowanie tezy o rozmyciu się klasycznie rozumianego pojęcia

⁸ K. Piątkowski, *Przedmowa*, w: tamże, s. 9.

⁹ C. Geertz, *Zmącone gatunki. Nowa formuła myśli społecznej*, w: tegoż, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2005, s. 31.

centrum. Stąd wyraźny sprzeciw zawarty w niniejszej książce wobec rozlicznych analiz definiujących procesy globalizacji jako rodzaj homogenizacji postępującej w myśl imperialnych procesów narzucania wzorców zachodnich (okcydentalizacji), względem których to, co peryferyjne, jest bierne czy wręcz bezwolne. W zaproponowanym wywodzie nie neguję i nie przeczę, jakoby przywołane procesy nie miały swego unaczynienia czy skutków. Rzecz raczej w określeniu, jakie implikacje wynikają z zachodzących przemian dla kształtu kultury. Egalitarny i powszechny dostęp do prasy, radia i telewizji, wraz ze szczególną i całkowicie unikatową w perspektywie historycznej formą uczestnictwa, jaką dają tak zwane nowe media, pozwala snuć przypuszczenia o kresie peryferyjności jako marginalizacji czy wykluczeniu. Bo jak zaznaczam później, być może prowincji dziś już nie ma. Jednak trudno sobie wyobrazić społeczeństwo pozbawione czegoś, co wykracza poza główny nurt. I nie tyle ciekawe jest to, czym jest owa struktura, treść, grupa, ale to, dlaczego została umieszczona – dlaczego sama się sytuuje – na marginesie. Na tej peryferii, którą nie tyle się zamieszkuje, ile się nią jest.

Kultura popularna bywa odczytywana z perspektywy antropologicznej jako autentyczna ekspresja popularnych gustów, dla których przejawy kultury wysokiej są wyrazem elitarności¹⁰ (więc i pewnej niedostępności). Badanie rozlicznych aspektów kultury popularnej daje wgląd w potoczne, ale i najbardziej rozpowszechnione pokłady świadomości społecznej, które obejmują obok zachowań, obyczajów, wartości, wierzeń itd., również aspekty dotyczące technologii (co szczególnie akcentowane jest od lat sześćdziesiątych

¹⁰ Patrz: *Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. G. Marshall, przeł. A. Kapciał i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006, s. 167.

XX wieku)¹¹. Kultura popularna to ta część kultury masowej, która – ciesząc się aprobatą znacznej części społeczeństwa w możliwie szerokim spektrum grup społecznych – charakteryzuje się przystępnością zarówno finansową, jak i kompetencyjną (wskazuje się wręcz na łatwość odbioru, co jednak nie musi być regułą)¹². W niniejszej książce wspomniany wymóg uprzystępnienia powiązany jest przede wszystkim z medialną dystrybucją treści i stanowi jedną z zasadniczych osi rozważań. Pomocnym uściśleniem pola określanego kulturą popularną z pewnością są słowa, które Henry Jenkins zawarł w słowniku do *Kultury konwergencji*. Pisze on, że są to zawłaszczone przez konsumentów i zintegrowane z życiem codziennym materiały kultury¹³. Tylko czym jest sama kultura? W rozumieniu antropologicznym cały poznawalny świat jest obszarem kultury. To ujęcie najszerze i oderwane od jakiegokolwiek pokus dzielenia na to, co mniej lub bardziej ważne. A przecież samo zainteresowanie kulturą jest pewnego rodzaju decyzją o charakterze aksjologicznym. Gdyby tak nie było, czy mówiąc o teatrze antycznym, nie poświęcalibyśmy uwagi strukturze geologicznej skał, z których zbudowany był starożytny amfiteatr? Dlatego też nawiązując do słów, które w 1934 roku zanotował Heinrich Rickert, zauważamy, że kultura to ogół tego, co społeczeństwo darzy szczególną estymą, to, co jest pielęgnowane; zarówno to, co jako przedmiot stanowi o jej trwaniu, jak i to, co wedle pojęcia kultury wcho-

¹¹ Mam tu na uwadze przede wszystkim słynne tezy Marshalla McLuhana o semantycznym współtworzeniu czy wręcz wyemancypowaniu się środków technicznego komunikowania.

¹² Zob. K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Toruń: Graffiti BC 2000, s. 108.

¹³ H. Jenkins, *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, przeł. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007, s. 257.

dzi w zakres wartości. Rickert zaznaczał, iż „[...] nie istnieją w rzeczywistości »ludzie natury«, wolni zupełnie od uwikłań kulturowych. Możemy – co najwyżej – mówić o ubóstwie ich kultury. Stąd też wszelkie społeczeństwa, jakimi zajmuje się antropologia, należy traktować jako kulturowe”¹⁴. Z przytoczonej wypowiedzi wywieść możemy domniemanie o obszarze kultury, jaki stanowi dostępny nam świat układów społecznych. Kultura stoi na podwalinie biologicznej i w pierwszej kolejności uosabia uzewnętrznienie zaspokajania elementarnych, związanych z bytem fizycznym potrzeb. W dalszej kolejności mówić możemy o potrzebach wyższego rzędu (w całej rozciągłości skali możliwości). Pamiętać przy tym trzeba, że całość potrzeb i warunków koniecznych do istnienia zarówno jednostki, jak i społeczeństwa – od tych odnoszących się do fizjologii po uczestnictwo w najwyższych formach tworzenia kultury – stanowi względnie spójny system rzeczywistości społecznej i jej zorganizowania.

Dla toku wywodu znaczący jest pogląd Ruth Benedict, która we *Wzorach kultury* przekonywała o niemożności oddzielenia społeczeństwa od składających się na nie ludzi oraz rozwoju cywilizacji (w jakimkolwiek wymiarze) od wkładów tworzących ją jednostek¹⁵. Pamiętając o tych słowach, dziwić może obwołanie rewolucją technologii Web 2.0. Wynikać by z tego mogło, że całe novum kultury partycypacji zawiera się w technicznej możliwości publikowania, a nie tworzenia rzeczywistości społecznej, bo ta w istocie jest co do ustrukturyzowania życia społecznego i cywilizacji względnie stała.

¹⁴ H. Rickert, *Człowiek i kultura*, w: *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2001, s. 21.

¹⁵ R. Benedict, *Wzory kultury*, przeł. J. Prokopiuk, Z. Kierszys, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1966, s. 344.

Kulturę odczytuje się jako cechę ludzkiego gatunku, jako to, co odróżnia ludzi od zwierząt. Jest nią uogólniony zbiór dorobku materialnego i duchowego, zespół cech wyróżniających pewne zbiorowości ludzkie (wraz z tym, co w największym rozumieniu należało by jednoznacznie klasyfikować jako tak zwaną kulturę wysoką). Sam zamiar badania kultury nastrocza wielu problemów metodologicznych dotyczących tego, co w istocie jest przedmiotem zainteresowania badacza. Czy są to, jak w głównym nurcie kulturoznawstwa, przede wszystkim wytwory kultury duchowej (których wszakże nośnikiem są artefakty), czy bardziej jak w socjologii kultury – wymiar społecznych kontekstów, relacji między kulturami albo pełnione przez nie funkcje? W niniejszej książce nie zamierzam rozważać różnic pomiędzy uniwersaliami, za którymi możemy podążyć, myśląc o kulturze – za filozofią czy aspektami kultury, których perspektywy odczytań można odnaleźć w antropologii, etyce czy pedagogice. Istotne jest co najwyżej uzmysłowienie czytelnikowi szerokich możliwości interpretacji pola, jakim jest kultura, oraz stwierdzenie tego, iż najbliższą perspektywą rozumienia kultury będzie tu swoisty mezalians tropów, jakie w przywołanym temacie odnajdujemy w socjologii kultury, antropologii, kulturoznawstwie, etnologii czy po części również w naukach o edukacji. Poniekąd taka jest natura samej kultury, która daleka jest od ścisłych i mierzalnych w perspektywie jednego tylko paradygmatu determinizmów. Czy niedobory metodologiczne, które utrudniają interdyscyplinarne ujęcia, winny prowadzić do zaniechania prób opisu – jakże ważnych – przemian współczesnej kultury? Zgadzam się z Cliffordem Geertzem, utyskującym nad tym, gdzie podziało się „ogólne” w „ogólnym wykształceniu” w dobie, jak pisał, „wychowywania rasy dobrze wykształconych barbarzyńców, »Weberowskich

bezdusznym specjalistów«, »sensualistów bez serca«¹⁶, podczas gdy „znakiem szczególnym współczesnej świadomości [...] jest jej nadzwyczajna różnorodność, gdyż obraz ogólnego nurtu, perspektywy, *Weltanschauung* wyłaniającego się ze studiów humanistycznych (czy w tym przypadku nauki) i określającego kierunki kultury jest chimerą”¹⁷. Czy ścisły i jednorodny w odniesieniu do danej dyscypliny aparat poznawczy omawianych kontekstów w oczywisty sposób nie zaciemniłby obrazu? Tak naprawdę nie ma spójnego uniwersum znaczeń. Są tylko rozliczne subuniwersa, szkoły, nurty, dyskursy, spojrzenia. Jedna rzeczywistość, a tyle spojrzeń i kluczy poznawczych. Ostatecznie jednak wciąż z człowiekiem pośrodku, niezależnie czy zamieszkującym centra czy peryferie. Założyć można, iż istotą badań kultury jest nie tyle ona sama, co uczestnictwo w niej oraz jej wytwarzanie i dynamizm przemian.

Pragnę przytoczyć w tym miejscu pogląd na kulturę i jej znaczenie, jakie w książce *Kultura jest ważna* zawarł Roger Scruton. Twierdzi on, że „kiedy antropologowie piszą o kulturze obserwowanego ludu, mają na myśli wspólnotę obyczajów i artefaktów, której dana grupa zawdzięcza swoją spoiłość. Etnologowie definiują kulturę szerzej, podciągając pod to pojęcie wszystkie cechy intelektualne, emocjonalne i behawioralne [...]”¹⁸. Dalej Scruton pisze o socjologach, którzy kulturę rozumieją wężiej od etnologów, a mianowicie jako określenie myśli i zwyczajów pozwalających zdefiniować tożsamość grupową danego narodu oraz wytyczyć granice przestrzeni społecznej.

¹⁶ C. Geertz, *Jak dziś myślimy. Ku etnografii myśli współczesnej*, w: tegoż, *Wiedza lokalna*, dz. cyt, s. 166.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ R. Scruton, *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, przeł. T. Bieroń, Poznań: Zysk i S-ka 2010, s. 15.

Dla rozważań na temat nowych, determinowanych przez media relacji centro-peryferyjnych wszystkie z przywołanych perspektyw są ważne. Należy jednak podkreślić, iż w pewnym stopniu znaczące jest tu również rozumienie kultury zaproponowane przez Scrutona, który stwierdził w dalszej części wywodu, iż kultura będąca wytworem i wytwórcą elit to wartość – „choć kultura jest dziełem elity, jej sens tkwi w uczuciach i aspiracjach wspólnych dla wszystkich”¹⁹. Problem badania kultury doskonale ilustrują również kolejne sformułowania tegoż autora: „[...] kultura jest samoświadomością cywilizacji [...] przenikają ją mocne i słabe strony odziedziczonej przez nią formy życia. Kultur jest tyle, ile cywilizacji, mimo że można należeć do jakiejś cywilizacji i nie wiedzieć nic lub prawie nic o jej kulturze – taka jest obecnie sytuacja większości mieszkańców Zachodu”²⁰.

Filozofowie pokroju Scrutona przyzwyczajeni są do odrodzeniowego myślenia o kulturze w kategoriach *cultura mentis* (kształtowanie umysłu). Być może jednak masowość uczestnictwa w kulturze, w dobie przełamywania monopoli medialnych i udostępniania możliwości publikowania treści każdemu, kto dysponuje elementarnymi kompetencjami komunikacyjnymi, każe nam częściej przywoływać starożytne źródła słowa „kultura”, a mianowicie jej semantyczny związek z uprawą roli: *agricultura*. Paradoks obecnego kształtu kultury dotyczy kategorii wolności dostępu i wyboru, któremu w znacznym stopniu towarzyszy niczym cień brak refleksji nad źródłami wyborów, których dokonujemy. Podkreślić jednocześnie pragnę, iż w postulacie o refleksję nad przyczynami dokonywanych wyborów nie chodzi mi o unaocznienie tej czy innej zwierzchniej struktury normatywnej ani wpływu elit, ale

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 17.

o możliwie szerokie otwarcie na wielość możliwości i praktyk kulturalnych, które ją charakteryzują, niezależnie od klasyfikacji poziomu kultury. Chodzi tu też, jak zauważyłby Ralph Linton²¹, o względnie stałe wzory kulturowe, które stanowią o standardach zachowań, a nawet w wymiarach ich znaczeń dla istnienia ludzkich zbiorowości ulegają zmianom.

W tytule książki nieprzypadkowo pojawia się teza o swoistym naznaczeniu popkulturą. Jak już wspominałem, kultura popularna to dziś obok rodziny, szkoły, Kościoła najważniejsze źródło postaw i norm, które w procesie socjalizacji składają się na proces stawania się człowieka jako osoby. Kultura popularna odciska swe piętno na niemal każdym członku społeczeństwa Zachodu. Również tego, który z kulturą popularną ma bezpośrednio niewiele wspólnego, ale styka się z nią poprzez sieć społecznych interakcji z zanurzonymi w tej kulturze ludźmi.

Kontekst peryferii, które niejednokrotnie celowo określałam prowincją, stanowi główny nurt mojego wywodu. W naukach społecznych terminem znacznie bezpieczniejszym (metodologicznie) od „prowincji” jest pojęcie „peryferii”, choćby przez wzgląd na jednoznaczne odniesienie do centrum. Obie kategorie mają dla omawianych w tej książce kontekstów swe poważne wady. Obie też, choć wzajemnie często płynne, w kulturze dostępu do mediów stanowią w znacznej mierze bardziej kategorie metapoznania aniżeli fundamenty budowania analizy. Są jednak konieczne i w znacznej mierze niezastąpione. Uważam, iż kategoria „prowincji” czy „prowincjonalności”, choć bliższa językowi potocznemu, pozwala odnieść się do stanu społecznej świadomości miejsca, dokonywanych wyborów, identyfikacji kompleksów czy aspiracji, na

²¹ R. Linton, *Kulturowe podstawy osobowości*, przeł. A. Jasińska-Kania, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.

które odniesienie pojęcia „peryferii” w równym stopniu już nie pozwala. Jak sądzę, uprawomocniają to zawarte jako ilustracja omawianej problematyki wypisy z przeprowadzonych wywiadów, które znajdują się na końcu tejże książki. Peryferyjność to w znacznej mierze umiejscowienie w określonej przestrzeni, definiowanej w relacji i odniesieniu do różnie pojmowanego centrum. Prowincja zaś to nade wszystko poczucie mniej lub bardziej autentycznej marginalizacji, to jest oddalenia, które można rozumieć zarówno jako walor, jak i niemożność dostępu i uczestnictwa w głównym nurcie kultury. Zagadnieniom transformowania się pojęć i zakresów peryferyjności, prowincji i centrum w znacznej mierze poświęcone są dwa pierwsze rozdziały niniejszej książki.

Naznaczenie popkulturą, o którym metaforycznie mówię tytuł książki, może wskazywać na rodzaj narzędzia stygmatyzacji, które stanowić może kultura popularna. W zmediatyzowanej i przesiąkniętej popkulturą rzeczywistości społecznej stanowi to nieomal oczywistość. Trudno bowiem wyobrazić sobie proces socjalizacji, na którym by kultura popularna nie odcisnęła swego piętna. Stygmatem może być również umocowanie w mentalnych przestrzeniach prowincji. Podkreślam „mentalnych”, bowiem peryferyjność terytorialna w czasach rozwiniętej mobilności i zdalnych form partycypacji może być tu w wielu zakresach uznana za kwestię drugorzędną. Nie jest to już wymiar stygmatu, z jakim borykali się przed laty pochodzący z prowincjonalnych wsi studenci wyższych uczelni albo też z jakim osoba z silnym regionalnym akcentem zwykle była przyjmowana w mieście wojewódzkim albo w stolicy. Nie jest to też prowincjonalizm mieszkańca dziewiętnastowiecznych Indii, z oddali patrzącego na Londyn. Pochodzenie z geograficznie określonych peryferii coraz częściej stanowi powód do dumy, tak też stygmat należy

tu rozumieć jako szczególnego rodzaju wyróżnik – coś, co z jednej strony może naznaczać piętnem, z drugiej zaś ma potencjał do tego, by wręcz uświęcać (choć zapewne bezpieczniej byłoby mówić o swego rodzaju afirmacji). W kontekście kultury masowej czy popularnej teza ta może się wydać absurdalna, kiedy jednak zdamy sobie sprawę z tego, jak nowe media przeciwdziałają wykluczeniu, marginalizacji, anihilują klasyczny status peryferii i prowincji, dostrzeżemy prócz pejoratywnych również te afirmacyjne dla jednostki wymiary globalizacji, które wyrażają się kulturą demokratycznego dostępu. Peryferyjność i lokalność jako wartości mają się w obecnym modelu kultury nad wyraz dobrze. Jak trafnie zauważył Umberto Eco: „Byliśmy przekonani, że wraz z nastaniem ery globalizacji wszyscy myśleć będą w ten sam sposób, a tymczasem widzimy – i to na każdym kroku – iż rzecz ma się zgoła inaczej. W wyniku tendencji globalizacyjnych następuje radykalna dezintegracja naszego zbiorowego doświadczenia”²². Skądinąd w wymiarze politycznym prowincjonalizm bywa faktem; nie tylko stanem, który się odczytuje, ale wręcz pozycją, którą mniej lub bardziej świadomie przyjmują zorganizowane systemy państwowe, co w pełni unaocznia skalę omawianych tu problemów. Zdzisław Krasnodębski, pisząc o przemianach, które następowały w Europie po 1989 roku, zdecydowanie stwierdził, iż powstałe ówczesnie nowe demokracje miały naśladować model starych demokracji. Profesor Krasnodębski zaznaczył, iż powstała w ten sposób „demokracja, która pojmuje sama siebie jako demokrację peryferii”²³, to jest naśladowująca ustrój i kulturę centrum, które pozostaje niedościgłym wzorem. Można powiedzieć, że paradoksalnie

²² J.-C. Carrière, U. Eco, dz. cyt., s. 71.

²³ Z. Krasnodębski, *Demokracja peryferii*, Gdańsk: słowo/obraz terytoria 2003, s. 19.

zyjemy w czasach unieważniania granic przy jednoczesnym uwydatnianiu się różnic.

Obszary peryferyjne czy prowincjonalne wciąż mogą jawić się jako enklawy spokoju, arkadyjskie krainy, gdzie czas płynie wolniej. Nic jednak bardziej mylnego. Dysponują one potencjałem do uczestniczenia w głównych nurtach kultury (wraz z ich tworzeniem)²⁴ tak samo jak umowne centra. Za sprawą mediów, a szczególnie tak zwanych nowych mediów, klasycznie rozumiany prowincjusz może zostać przedziergnięty w kogoś w rodzaju globtrotera, otrzymując legitymację obywatela świata. Jako że piszę tu przede wszystkim o popkulturze, owo uczestnictwo nie jest wszak współtworzeniem głównego nurtu kultury wysokiej – ta była z obszaru peryferii współtworzona wielokrotnie. Można wskazać na peryferie osiemnastowiecznego Królewca, myśląc o Kancie wraz z jego wkładem w rozwój filozofii, czy o Drohobyczu początku XX wieku i jego znaczeniu dla literatury, jakie uosabia Bruno Schulz. Kultura popularna w klasycznej formie nie obejmowała tego rodzaju możliwości dla swych odbiorców i twórców. Stanowiła raczej oręż podtrzymywania systemu dominacji – pamiętając tu chociażby ustalenia Adorna i szkoły frankfurckiej.

Kluczowym elementem identyfikacji z prowincją nie jest terytorium, a człowiek wpisany (i wpisujący się) w panujący system kulturowy. System ten w znaczącym stopniu tworzony jest przez media. Jak pisał Andrzej Gwóźdź, „to właśnie za pośrednictwem mediów kultura pracuje na rzecz spójności systemu komunikacyjnego i komunikowania się, a ów obraz świata z kolei tę spójność ukierunkowuje, przydając komunikowaniu

²⁴ Wspomnieć tu chcę o takich miejscach i wadze ich działalności dla kultury, jak ośrodek „Pogranicze” w Sejnach, o czym pisali: D. Sieroń-Galusek, Ł. Galusek, *Pogranicze. O odradzaniu się kultury*, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego 2012.

sensów zorientowanych na system, a nie na treść i ukierunkowując je wedle określonych wzorców”²⁵. Być może bycie na prowincji (czykolwiek jest i gdziekolwiek się ona znajduje) stanowi jedną z najistotniejszych możliwości wybawiających jednostkę z życia pod presją homogenizowanej jednorodności globalizacji. A może stanowi wręcz – odnosząc się do przywoływanej myśli Eco – swego rodzaju *modus operandi* obecnego kształtu kultury. Tej rzeczywistości społecznej, którą tak jak rozpad tradycyjnie rozumianych peryferii charakteryzuje swego rodzaju anihilacja centrum.

Przywołane myśli przywiodły mnie do wyznaczenia kilku głównych, przenikających się w znacznej mierze, tez przyświecających pisaniu niniejszej książki. Kwestią podstawową była ewolucja relacji centro-peryferijnych, które przy współdziałaniu mediów (elektronicznych i cyfrowych) oraz kultury popularnej zmieniają swój wzajemny status, kształt, obszar, granice i jakość. Drugim założeniem stało się poczucie peryferijności i prowincjonalności, na które znacząco oddziałuje wiele form kultury popularnej (wraz z licznymi formami procesów tabloidyfikacji). Powiązana z poprzednią kwestią jest teza o postępującej negacji pejoratywnych asocjacji „stygmatu prowincji”, w czym znaczący udział mają zapośredniczone elektronicznie formy integracji społecznej i partycypacji (wraz z mechanizmami wytwarzania w ich obrębie lokalności).

Niniejsza książka w założeniu ma charakter teoretyczny i składa się z siedmiu zasadniczych rozdziałów. Dwa pierwsze rozdziały obejmują dywagacje na temat wymiarów

²⁵ A. Gwóźdź, *Medioznawstwo – dyskurs czy paradygmat badań kulturoznawczych*, „Kultura Współczesna” 2007, nr 1(51), s. 91.

odczytywania obszarów peryferyjnych i prowincji, interpretowania stref centralnych, lokalności, znaczenia dla omawianych problemów procesu globalizacji. Wielopostaciowa obecność kultury popularnej i konsumpcjonizmu w różnych sferach codzienności odnajduje tu rolę w budowaniu relacji centro-peryferyjnych, oddziałuje na spoistość społeczną. Rozdział trzeci poświęcony jest wymiarom wytwarzania kapitału społecznego, na którego rodzaj i potencjał w znaczącym stopniu oddziałuje kultura popularna, współkreując tak jednostkowe tożsamości, jak i całą sferę publiczną. Rozdział czwarty łączy omawiane wcześniej wątki z procesami zmian w obrębie praktyk religijnych, roli religii i religijności jako znaczących w przemianach oraz trwaniu prowincji. Dotyczy on presji, jaką wywierają media w sferze przyjmowanych postaw i wartości na odczytywanie ról społecznych. Rozdział ten dotyczy również szeroko rozumianej demokratyzacji kwestii aksjologicznych, akcentuje też procesy kreowania zjawisk parareligijnych wraz z przemianami w obrębie sfer tabuizowanych. Rozdział piąty zawiera wątki dotyczące fenomenu tabloidyacji jako perspektywy redukującej (za sprawą powszechności i przystępności) podział na centra i peryferie w wielu wymiarach codzienności. W szóstym rozdziale zawarłem treści odnoszące wszystkie wcześniej poruszone wątki do tak zwanych nowych mediów, gdzie poprzez globalną partycypację może dochodzić do rozrywania tradycyjnych struktur lokalnych – tych, które w dużej mierze stanowią tak o peryferyjności, jak i o poczuciu przynależności do prowincji.

Pomimo wstępnego założenia o nieprzeprowadzaniu badań empirycznych, wskutek dociekań zawartych w częściach odnoszących się do licznych opracowań (w które obfitują poszczególne dyskursy naukowe), pojawiło się pragnienie odniesienia się do rzeczywistości konkretnego terenu. Dlatego w formie

ilustracji – daleko bowiem tej części opracowania do wymierności umożliwiającej dokonywanie uogólnień – końcowa partia niniejszej książki posiada walory empiryczne. Zawiera wypowiedzi związane z działalnością w kulturze mieszkańców różnie odczytywanych peryferii (odnoszące się do szeregu problemów budujących relacje centro-peryferyjne i status prowincji na skutek obecności popkultury). Przeprowadzeniu wywiadów przyświecało pragnienie rozpoznania stosunku i świadomości przemian, które zachodzą w lokalnych środowiskach w dobie kulturotwórczych i społecznych funkcji, jakimi dysponuje kultura popularna, wśród wybranych mieszkańców i działaczy kulturalnych z obszarów peryferyjnych.

Niezależnie od przyjętej optyki badawczej, pytań i uzyskanych odpowiedzi, z pokorą odnosząc się do skali omawianych problemów, warto wspomnieć słowa Stanisława Brzozowskiego o możliwościach poznania. Tych, które na gruncie myśli Kanta każą nam pamiętać o roli podmiotu jako warunku poznawczego przedmiotu. Brzozowski pisze: „Najogólniejszy wynik filozofii krytycznej polega na rozumieniu, że cały świat, w jakim żyje człowiek, sprowadzony być może do naszych zadań. To, co ludzkość uważa za rzeczywistość, jest zawsze albo zadaniem postawionym jej przez życie, albo usiłowaniem rozwiązania go i dopełnienia; albo wezwaniem do twórczości, albo twórczością samą. Rzeczywistość ujęta w ramy i prawa naukowego poznania jest sumą rozwiązanych przez ludzkość zadań. Rzeczywistość przedstawiająca się w formie niewytłumaczonych dotychczas faktów jest dziedziną zadań, które dopełnienia swego, rozwiązania domagają się dopiero. Nigdy i nigdzie myśl ludzka nie styka się z niczym, co nie byłoby czynem jej, bądź rzeczywistym i spełnionym, bądź możliwym. Nic nie przedstawia się nam w formie nagiego, niezmiennego bytu. Nie znamy rzeczywistości samej w sobie,

nie znamy bezwzględnego, danego nam jako wzór, dobra ani piękna. Prawda, dobro, piękno są dla nas nie rzeczami, lecz zadaniami, nad dopełnieniem których mamy pracować. Stąd też żadne prawo, żadna norma uchodzić nie mogą za dane ostatecznie”²⁶.

Pragnę wyrazić wdzięczność Panom Profesorom Wojciechowi Józefowi Burszcie i Kazimierzowi Krzysztofowi, którzy zechcieli zrecenzować tę książkę, udzielając wielu cennych dla mnie wskazówek. Podziękowania należą się również wszystkim tym, których uwagi i przemyślenia pozwoliły mi na głębsze zrozumienie omawianych tu zjawisk. Mam na myśli przede wszystkim Andrzeja Kasperka, Grzegorza Odoja, Michała Rauszera, Grzegorza Studnickiego, Jana Linianego. Szczególne podziękowania należą się Pani Profesor Katarzynie Olbrycht, kierującej Zakładem Edukacji Kulturalnej, której przykład zawsze stanowił dla mnie wzór człowieka nauki. Chcę też podziękować osobom, które w trakcie pisania tej książki nieustannie wyrażały ufność w powodzenie powyższych przeze mnie zamierzeń: Natanielowi Dziadzi, Natalii Jassonek, Magdalenie Belzie, Ewelinie Koniecznej, Magdalenie Szadkowskiej. Dziękuję też wszystkim moim studentom, którzy niejednokrotnie wzbudzali moje zdziwienie zmieniającym się światem.

²⁶ S. Brzozowski, *Istota kultury*, w: *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2001, s. 462.

Bibliografia

- Adamiec M., *Formacja intelektualna pokolenia klawiatury, internetu i SMS-ów*, w: *Język a multimedia*, red. A. Dytman-Stasieńko, J. Stasieńko, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP 2005.
- Adamski F., *Edukacja, rodzina, kultura: studia z pedagogiki społecznej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 1999.
- Adorno T. W., Horkheimer M., *Przemysł kulturalny. Oświecenie jako masowe oszustwo*, w: tychże, *Dialektyka oświecenia (fragmenty filozoficzne)*, przeł. M. Łukasiewicz, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 1994.
- Agnew J., *Hegemony: The New Shape of Global Power*, Philadelphia: Temple University Press 2005.
- Aleksander T., *Jak nobilitować peryferie*, w: *Centra i peryferie*, red. B. Gołębiowski, Łomża: Oficyna Wydawnicza Stopka 1999.
- Allen S., *Vulgarians At The Gate: trash TV and raunch radio: raising the standards of popular culture*, Amherst: Prometheus Books 2001.
- Anderson B., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, przeł. S. Amsterdamski, Kraków: Znak 1997.
- Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2001.

- Appadurai A., *Deep democracy: urban governmentality and the horizon of politics*, „Environment & Urbanization” 2001, nr 2 (Vol. 13).
- Appadurai A., *Nowoczesność bez granic. Kulturowe wymiary globalizacji*, przeł. Z. Pucek, Kraków: Universitas 2005.
- Arystoteles, *Polityka*, w: tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. 1, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- Bard A., Söderqvist J., *Netokracja. Nowa elita władzy i życie po kapitalizmie*, przeł. P. Cypriański, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2006.
- Bartkowski J., *Tradycja i polityka. Wpływ tradycji kulturowych polskich regionów na współczesne zachowania społeczne i polityczne*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak” 2003.
- Batorski D., *Korzystanie z technologii informacyjno-komunikacyjnych*, w: *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków: raport*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego 2009.
- Baudrillard J., *O uwodzeniu*, przeł. J. Margański, Warszawa: Sic! 2005.
- Bauman Z., *Globalizacja i co z tego dla ludzi wynika*, Warszawa: PIW 2000.
- Bauman Z., *Imiona cierpienia, imiona wstydu*, „Tygodnik Powszechny” 2001, nr 38, [online:] <http://www.tygodnik.com.pl/numer/2738/bauman.html> [dostęp 12.11.2011].
- Bauman Z., *Kultura: przygody pojęcia w płynnej rzeczywistości*, „Kultura popularna” 2008, nr 4 (22).
- Bauman Z., *O nie-klasie prekariuszy*, [online:] <http://www.krytykapolityczna.pl/Opinie/BaumanOnie-klasieprekariuszy/menuid-197.html> [dostęp 12.11.2011].
- Bauman Z., *Płynna nowoczesność*, przeł. T. Kunz, Warszawa: Wydawnictwo Literackie 2006.
- Bauman Z., *Praca, konsumpcjonizm i nowi ubodzy*, przeł. S. Obirek, Kraków: Wydawnictwo WAM 2006.
- Bauman Z., *Życie na przemiał*, przeł. T. Kunz, Kraków: Wydawnictwo Literackie 2004.

- Bąk U., *Konsumpcjonizm jako element postmodernistycznej cywilizacji*, w: *Spoleczeństwo konsumpcyjne. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, red. D. Markowski, P. Setlak, Tarnobrzeg: PWSZ im. prof. Stanisława Tarnowskiego 2008.
- Beck U., *Beyond class and nation: reframing social inequalities in a globalizing world*, „The British Journal of Sociology” 2007, nr 4.
- Beck U., Grande E., *Europa kosmopolityczna. Społeczeństwo i polityka w drugiej nowoczesności*, przeł. A. Ochocki, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2009.
- Beck U., *Spoleczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*, przeł. S. Cieśla, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2002.
- Beck U., *The Cosmopolitan Vision*, Cambridge: Polity Press 2006.
- Begley Sh., *Can you build a better brain?*, „Newsweek International” 2011 (10–17 stycznia).
- Benedict R., *Wzory kultury*, przeł. J. Prokopiuk, Z. Kierszys, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe 2008.
- Benjamin W., *Rozmowy z Brechtem (Notatki svendborskie)*, „Literatura na Świecie” 2006, nr 5–6 (418–419).
- Benjamin W., *Understanding Brecht*, London: Verso 2003.
- Berger P. L., Luckmann T., *Spoleczne tworzenie rzeczywistości: traktat z socjologii wiedzy*, przeł. J. Niżnik, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2010.
- Berger P. L., *Święty baldachim. Elementy socjologicznej teorii religii*, przeł. W. Kurdziel, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2005.
- Bergson H., *Dwa źródła moralności i religii*, przeł. P. Kostyło, K. Skorulski, Kraków: Znak 1993.
- Berry J., *Immigration, Acculturation, and Adaptation*, „Applied Psychology: an International Review” 1997, nr 1 (46).
- Bhabha H., *Miejsca kultury*, przeł. T. Dobrogoszcz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2010.
- Białek B., *Prowincja – między zaściankiem a zadupiem. Zeznania prowincjusza*, „Konteksty” 2008, nr 2.

- Bogunia-Borowska M., Śleboda M., *Globalizacja i konsumpcja. Dwa dylematy współczesności*, Kraków: Universitas 2003.
- Boski P., *Kulturowe ramy zachowań społecznych. Podręcznik psychologii międzykulturowej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- Bourdieu P., *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądzienia*, przeł. P. Biłos, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2005.
- Bourdieu P., *Męska dominacja*, przeł. L. Kopciewicz, Warszawa: Oficyna Naukowa 2004.
- Bourdieu P., *O telewizji. Panowanie dziennikarstwa*, przeł. K. Sztandar-Sztanderska, A. Ziółkowska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- Bourdieu P., Passeron J.-C., *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, przeł. E. Neyman, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1990.
- Bourdieu P., *Reguły sztuki: geneza i struktura pola literackiego*, przeł. A. Zawadzki, Kraków: Universitas 2001.
- Bourdieu P., *The Field of Cultural Production: essays on art and literature*, Cambridge: Polity Press 1993.
- Bourdieu P., *The Forms of Capital*, w: J. G. Richardson, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, New York: Greenwood Press 1986.
- Bourdieu P., Wacquant L. J. D., *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej*, przeł. A. Sawisz, Warszawa: Oficyna Naukowa 2002.
- Braudel F., *Historia i trwanie*, przeł. B. Geremek, Warszawa: Czytelnik 1971.
- Brzozowski S., *Istota kultury*, w: *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2001.
- Buchowski M., *O niebezpiecznym użyciu pojęcia kultura: przykład „kultury etnicznej”*, „Kultura Współczesna” 2007, nr 1 (51).
- Bukraba-Rylska I., *Lokalność w dobie globalizacji, czyli o bytach organoleptycznych i inteligibilnych*, w: *Granice kultury*, red. A. Gwóźdź, Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk 2010.

- Burszta W. J., *Antropologia kultury: tematy, teorie, interpretacje*, Poznań: Zysk i S-ka 1998.
- Burszta W. J., *Od mowy magicznej do szumów popkultury*, Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica 2009.
- Burszta W. J., wstęp do: Winkin Y., *Antropologia komunikacji. Od teorii do badań terenowych*, przeł. A. Karpowicz, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2007.
- Bush G. W., *Decision points*, New York: Crown Publishing Group 2010.
- Cardoso F. H., Faletto E., *Dependency and Development in Latin America*, Berkeley: California University Press 1969.
- Carrière J.-C., Eco U., *Nie myśl, że książki znikną*, przeł. J. Kortas, Warszawa: W.A.B. 2010.
- Castells M., *Koniec tysiąclecia*, przeł. J. Stawiński, S. Szymański, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2009.
- Castells M., *Siła tożsamości*, przeł. S. Szymański, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008.
- Castells M., *Spoleczeństwo sieci*, przeł. M. Marody, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Castells M., *The Rise of the Network Society*, Oxford: Blackwell 2010.
- Centra i peryferie*, red. B. Gołębiowski, Łomża: Oficyna Wydawnicza Stopka 1999.
- Charles A., *What is the 1% rule?*, „The Guardian” 2006 (20 lipca).
- Charmaz K., *Grounded theory: Objectivist and constructivist methods*, w: *Handbook of qualitative research*, red. N. Denzin, Y. Lincoln, Thousand Oaks: Sage Publications 2000.
- Chomsky N., *Media Control The Spectacular Achievements of Propaganda*, New York: Seven Stories Press 2002.
- Chouliaraki L., *W stronę analityki mediacji*, w: *Krytyczna analiza dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków: Universitas 2008.
- Chyłą W., *Kultura intensywnie zmediatyzowana. Biotechnomerkantylizm, biopolityka, biowładza: doksokracja rynkowego populizmu jako efekt technomerkantylnych autoregulacji*, w: *Kultura*

- medialnie zapośredniczona. Badania nad mediami w optyce kulturoznawczej*, red. W. Chyła i in., Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2010.
- Clifford J., *Praktyki przestrzenne: badania terenowe, podróże i praktyki dyscyplinujące w antropologii*, w: *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, red. M. Kempny, E. Nowicka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- Czaja D., *Paradoks prowincji*, „Konteksty” 2008, nr 2.
- Dawkins R., *Samolubny gen*, przeł. M. Skoneczny, Warszawa: Prószyński i S-ka 2003.
- Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków: raport*, red. J. Czapiński, T. Panek, Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego 2009.
- Dickie G., *Art and the Aesthetic. An Institutional Analysis*, Ithaca: Cornell University Press 1974.
- Dickie G., *Czym jest sztuka? Analiza instytucjonalna*, w: *Estetyka w świecie. Wybór tekstów*, red. M. Gołaszewska, Kraków: UJ 1985.
- Digital Delirium*, red. A. Kroker, M. Kroker, Montréal: St. Martin's Press 2001.
- Doksa i życie codzienne. Z Pierre'em Bourdieu rozmawia Terry Eagelton*, „Recykling idei” 2009, nr 12.
- Douglas M., *Symbole naturalne. Rozważania o kosmologii*, przeł. E. Dzurak, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2004.
- Durkheim É., *Elementarne formy życia religijnego. System totemiczny w Australii*, przeł. A. Zadrożyńska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1990.
- Dyczewski L., *Tożsamość emigranta w nowym społeczeństwie-państwie: pomiędzy trwałością i zmianą*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2011, t. XVII.
- Dziadzia B., *Ekran sztuki – ekran konsumpcji*, „Kwartalnik Filmowy” 2001, nr 35–36.
- Dziadzia B., Kasperek A., *La Pologne martyre w niewidzialnej dłoni Adama Smitha. Przyczynek do refleksji nad kształtowaniem się*

- kapitalizmu w Polsce współczesnej*, „Kultura i Edukacja” 2006, nr 2–3.
- Dziadzia B., *Nowe media środowiskiem wyzwań animacji kultury*, w: *Animacja Kultury. Współczesne dyskursy teorii i praktyki*, red. D. Kubinowski, U. Lewartowicz, Lublin: Wydawnictwo Mak-med 2013.
- Dziadzia B., *Trash TV, Web, Cell Phone and Me*, w: *Com.unikowanie w zmieniającym się społeczeństwie*, red. M. Niezgodza, M. Świątkiewicz-Mośny, A. Wagner, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2010.
- Dziadzia B., *Wpływ mediów. Konteksty społeczno-edukacyjne*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2008.
- Dziadzia B., *Wszyscy święci w ekranie zakłęci*, w: *Kultura medialnie zapośredniczona. Badania nad mediami w optyce kulturoznawczej*, red. W. Chyła i in., Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2010.
- Eco U., *Kryzys rozumu*, w: tegoż, *Semiologia życia codziennego*, przeł. J. Ugniewska, P. Salwa, Warszawa: Czytelnik 1999.
- Eco U., *Nowe środki masowego przekazu a przyszłość książki*, w: *Nowe media w komunikacji społecznej XX wieku: antologia*, red. M. Hopfinger, Warszawa: Oficyna Naukowa 2002.
- Eco U., *Partyzantka semiologiczna*, w: tegoż, *Semiologia życia codziennego*, przeł. J. Ugniewska, P. Salwa, Warszawa: Czytelnik 1999.
- Eco U., *Pięć pism moralnych*, przeł. I. Kania, Kraków: Znak 2008.
- Eco U., *Szaleństwo katalogowania*, przeł. T. Kwiecień, Poznań: Rebis 2009.
- Eisenstadt Sh. N., *Comparative civilizations and multiple modernities*, Leiden: Koninklijke Brill 2003.
- Eliade M., *Sacrum a profanum: o istocie sfery religijnej*, przeł. B. Baran, Warszawa: Wydawnictwo Aethera 2008.
- Emmison M., Smith Ph., *Researching the Visual: images, objects, contexts and interactions in social and cultural inquiry*, London: Sage Publications 2000.

- Filiciak M., Hofmokl J., Tarkowski A., *Obiegi kultury. Społeczna cyrkulacja treści. Raport z badań*, Warszawa: Centrum Cyfrowe Projekt: Polska 2012.
- Filiciak M., *Media wersja beta. Film i telewizja w czasach gier komputerowych i internetu*, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2013.
- Filiciak M., *Wirtualny plac zabaw. Gry sieciowe i przemiany kultury współczesnej*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2006.
- Fish S., *Boutique Multiculturalism, or Why Liberals Are Incapable of Thinking about Hate Speech*, „Critical Inquiry” 1997, nr 2 (Vol. 23).
- Fiske J., *Kulturowa ekonomia fandomu*, „Kultura Popularna” 2008, nr 3 (21).
- Frank A. G., *Capitalism And Underdevelopment In Latin America: Historical Studies Of Chile And Brazil*, New York: Monthly Review Press 1969.
- Franklin J., *He was sent from above*, „The Guardian” 2008 (12 listopada), [online:] <http://www.guardian.co.uk/football/2008/nov/12/diego-maradona-argentina> [dostęp 12.01.2014].
- Fraser N., Honneth A., *Redystrybucja czy uznanie? Debata polityczno-filozoficzna*, przeł. M. Bobako, T. Dominiak, Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP 2005.
- Friedman J., *Cultural Identity and Global Process*, London–Thousand Oaks: Sage Publications 1994.
- Friedman T. L., *Lexus i drzewo oliwne. Zrozumieć globalizację*, przeł. T. Hornowski, Poznań: Dom Wydawniczy Rebis 2001.
- Frydman R., Goldberg M. D., *Imperfect Knowledge Economics: Exchange Rates and Risk*, Princeton: Princeton University Press 2007.
- Fukuyama F., *Koniec historii*, przeł. T. Bieroń, M. Wichrowski, Poznań: Zysk i S-ka 1996.
- Geertz C., *Jak dziś myślimy. Ku etnografii myśli współczesnej*, w: tegoż, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii*

- interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2005.
- Geertz C., *Opis gesty – w stronę interpretatywnej teorii kultury*, w: *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej*, red. M. Kempny, E. Nowicka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005.
- Geertz C., *Zmącone gatunki. Nowa formuła myśli społecznej*, w: te- goż, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2005.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość: „ja” i społeczeństwo w epo- ce późnej nowoczesności*, przeł. A. Szulżycka, Warszawa: Wy- dawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Giddens A., *Przemiany intymności: seksualność, miłość i erotyzm we współczesnych społeczeństwach*, przeł. A. Szulżycka, Warsza- wa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- Glaser B. G., *Constructivist Grounded Theory?*, „Forum: Qualitative Social Research” 2002, nr 3 (Vol. 3), [online:] <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/825/1793> [dostęp 18.02.2014].
- Glynn K., *Tabloid Culture: Trash Taste, Popular Power, and the Transformation of American Television*, Durham, NC: Duke University Press 2000.
- Godwin M., *Meme, Counter-meme*, „Wired Magazine” 1994, nr 10, [online:] <http://www.wired.com/wired/archive/2.10/godwin.if.html> [dostęp 3.11.2012].
- Godzic W., *O telewizorze i innych ważnych sprawach popkultury*, wstęp do: M. Halawa, *Życie codzienne z telewizorem: z badań terenowych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2006.
- Godzic W., *Oglądanie i inne przyjemności kultury popularnej*, Kra- ków: Universitas 1996.
- Godzic W., *Szybciej krócej głośniej*, „Polityka” 2005, nr 25, dodatek „Niezbędnik Inteligenta”.
- Godzic W., *Telewizja codzienności, codzienność telewizji*, w: *Barwy codzienności. Analiza socjologiczna*, red. M. Bogunia-Borow- ska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2009.

- Godzic W., *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007.
- Goffman E., *Człowiek w teatrze życia codziennego*, przeł. H. Datner-Śpiewak, P. Śpiewak, Warszawa: Wydawnictwo KR 2000.
- Goffman E., *Zachowanie w miejscach publicznych: o społecznej organizacji zgromadzeń*, przeł. O. Siara, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2008.
- Golka M., *Pogranicza – transgraniczność – transkulturowość, w: Transgraniczność w perspektywie socjologicznej – kontynuacja*, red. L. Gołdyka, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe 1999.
- Golka M., *Socjologia artysty*, Poznań: Ars Nova 1995.
- Golka M., *Socjologia kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2007.
- Gopnik A., *The Philosophical Baby: What Children's Minds tell us about Truth, Love and the Meaning of Life*, New York: Farrar, Straus and Giroux 2009.
- Goriszowski W., *Szkice pedagogiczno-filozoficzne*, Piotrków Trybunalski: NWP przy Filii AŚ 2004.
- Granice kultury*, red. A. Gwóźdź, Katowice: Wydawnictwo Naukowe Śląsk 2010.
- Grootaert Ch., Van Bastelar T., *Understanding and measuring social capital – a multidisciplinary tool for practitioners*, Washington: World Bank 2002.
- Guz K., *Internetowe tabloidy*, „Merkuriusz Uniwersytecki” 2007, nr 32.
- Gwóźdź A., *Mala ekranologia*, w: *Wiek ekranów*, red. A. Gwóźdź, P. Zawojski, Kraków: Rabid 2002.
- Gwóźdź A., *Medioznawstwo – dyskurs czy paradygmat badań kulturoznawczych*, „Kultura Współczesna” 2007, nr 1 (51).
- Habermas J., *Teoria działania komunikacyjnego, t. 1: Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, przeł. A. M. Kaniowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1999.

- Halawa M., *Życie codzienne z telewizorem: z badań terenowych*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2006.
- Hall E. T., *Ukryty wymiar*, przeł. T. Hołówka, Warszawa: Muza 2009.
- Hall S., *Kodowanie i dekodowanie*, „Przekazy i Opinie” 1987, nr 1–2.
- Halter M., *Shopping for Identity: The Marketing of Ethnicity*, New York: Schocken Books 2002.
- Hałas E., *Konwersja. Perspektywa socjologiczna*, Lublin: Norbertinum 1992.
- Hann Ch., *Antropologia społeczna*, przeł. S. Szymański, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008.
- Hastrup K., *Droga do antropologii. Między doświadczeniem a teorią*, przeł. E. Klekot, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008.
- Hedberg B., Dahlgren G, Hansson J., Olve N.-G., *Virtual organizations and beyond. Discover imaginary systems*, Chichester: J. Wiley and Sons 1999.
- Held D., *Czy można regulować globalizację?*, przeł. M. Szuster, „Krytyka Polityczna” 2002, nr 2.
- Hervieu-Léger D., *Religia jako pamięć*, przeł. M. Bielawska, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2007.
- Hobson A., *Capitalism and Imperialism in South Africa*, New York: Tucker Publishing Co. 1900.
- Huizinga J., *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, przeł. M. Kurecka, W. Wirpsza, Warszawa: Wydawnictwo Aletheia 2007.
- Huntington S. P., *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego*, przeł. H. Jankowska, Warszawa: Muza 2007.
- Ingarden R., *Studia z estetyki*, t. 3, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1970.
- Iwański M., *Religia jako szczególny przykład ideologii w myśli J. Lacana i S. Žižka*, [online:] <http://www.lacan.pl/spip.php?article19> [dostęp 3.11.2012].
- Jałowicki B., *Globalny świat metropolii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2007.

- Jałowicki B., *Lokalność jako czynnik rozwoju społecznego*, „Więś i Rolnictwo” 1987, nr 4.
- Jałowicki B., Szczepański M. S., *Rozwój lokalny i regionalny w perspektywie socjologicznej. Podręcznik akademicki*, Tychy: Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych 2002.
- James J., *Muzyka sfer: o muzyce, nauce i naturalnym porządku wszechświata*, przeł. M. Godyń, Kraków: Znak 1996.
- Jasiewicz K., Olędzki Ł., *Przeszłość w przestrzeni ludycznej*, w: *Karnawalizacja. Tendencje ludyczne w kulturze współczesnej*, red. J. Grad, H. Mamzer, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2004.
- Jenkins H., *Interactive Audiences? The „Collective Intelligence” of Media Fans*, [online:] <http://web.mit.edu/cms/People/henry3/collective%20intelligence.html> [dostęp 23.02.2011].
- Jenkins H., *Kultura konwergencji. Zderzenie starych i nowych mediów*, przeł. M. Bernatowicz, M. Filiciak, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007.
- Jenkins H., *Textual Poachers: Television Fans & Participatory Culture*, New York: Routledge 1992.
- Jessa J., *Zbawienny wpływ kiczu, czyli jeszcze raz o związkach kiczu i religijności ludowej na przykładzie Sanktuarium Licheńskiego*, w: *Kiczosfery współczesności*, red. W. J. Burszta, E. A. Sekuła, Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica 2008.
- Kapuściński R., *Niebo to piekło*, „Gazeta Wyborcza” 2002, nr 166, dodatek „Duży Format”.
- Kapuściński R., *Ten Inny*, Kraków: Znak 2007.
- Karnawalizacja. Tendencje ludyczne w kulturze współczesnej*, red. J. Grad, H. Mamzer, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM 2004.
- Kasperek A., *Poszukiwanie Godota. Studium socjologiczne o relacjach pomiędzy oczekiwaniem a ładem społecznym*, Katowice: Śląsk 2002.
- Kasperek A., *Wolność spod znaku undergroundu. Duchowość (po) nowoczesna w perspektywie hermeneutyki kultury i socjologii religii*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2012.

- Kawula S., *Pedagogika społeczna wobec zjawiska marginalizacji i normalizacji*, w: *Człowiek w obliczu wykluczenia i marginalizacji społecznej: wokół zagadnień teoretycznych*, red. K. Biało-brzeska, S. Kawula, Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne Akapit 2006.
- Keen A., *Kult amatora. Jak internet niszczy kulturę*, przeł. M. Bernatowicz, K. Topolska-Ghariani, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2007.
- Kerckhove D. de, *Inteligencja otwarta. Narodziny społeczeństwa sieciowego*, przeł. A. Hildebrandt, R. Glegoła, Warszawa: Mikom 2001.
- Kluszczyński R. W., *Sztuka interaktywna. Od dzieła-instrumentu do interaktywnego spektaklu*, Warszawa: WAiP 2010.
- Kłóskowska A., *Kultura masowa: krytyka i obrona*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1983.
- Kłóskowska A., *Socjologia kultury*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2007.
- Knoblauch H., „Niewidzialna religia” Thomasa Luckmanna, czyli o przemianie religii w religijność, w: T. Luckmann, *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*, przeł. L. Bluszcz, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 1996.
- Kormilcew I., *Wyznania barbarzyńcy*, „Forum” 2010, nr 26.
- Koselleck R., „Przestrzeń doświadczenia” i „horyzont oczekiwań” – dwie kategorie historyczne, w: tegoż, *Semantyka historyczna*, przeł. W. Kunicki, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 2001.
- Kozielecki J., *Transgresja i kultura*, Warszawa: Żak 2002.
- Krajewski M., *Co to jest kultura wizualna*, „Kwestionariusz Kultury Wizualnej”, [online:] <http://www.kulturawizualna.pl/archiwes/115> [dostęp 3.11.2012].
- Krajewski M., *Czarne skrzynki albo kultura materialna doby nowych mediów*, w: *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS, Warszawa 2010.

- Krajewski M., *POPamiętane*, Gdańsk: słowo/obraz terytoria 2006.
- Krajewski M., *Stan czuwania*, w: *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*. Raport Centrum Badań nad Kulturą Popularną SWPS, Warszawa 2010.
- Krasnodębski Z., *Demokracja peryferii*, Gdańsk: słowo/obraz terytoria 2003.
- Krzysztofek K., *Pogranicza i multikulturalizm w rozszerzonej Unii*, „Studia Europejskie” 2003, nr 1.
- Krzysztofek K., Szczepański M. S., *Zrozumieć rozwój – od społeczeństw tradycyjnych do informacyjnych: podręcznik socjologii rozwoju społecznego dla studentów socjologii, nauk politycznych i ekonomii*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2005.
- Krzysztofek K., *Wirtualna reterytorializacja: Czy istnieje lokalność w cyberprzestrzeni?*, w: *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia społecznego*, red. J. Kurczewska, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2008.
- Krzysztofek K., *Zmiksowana kultura*, „Magazyn Sztuki” 2001, nr 28, [online:] http://dsw.muzeum.koszalin.pl/magazynsztuki/archiwum/lewa/polityka_9.htm [dostęp 5.03.2011].
- Kuligowski W., *Gdzie coca-cola ożywia zmarłych*, „Polityka” 2006, nr 39, dodatek „Niezbędnik Inteligenta”.
- Kultura medialnie zapośredniczona. Badania nad mediami w optyce kulturoznawczej*, red. W. Chyła i in., Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe 2010.
- Lessig L., *Wolna kultura*, przeł. P. Białokozowicz i in., Warszawa: WSiP 2005.
- Levinas E., *Calość i nieskończoność. Esej o zewnętrznosci*, przeł. M. Kowalska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1998.
- Lévi-Strauss C., *Mysł nieoswojona*, przeł. A. Zajączkowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1969.
- Lévy P., *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace*, Cambridge: Perseus Books 1999.

- Libiszowska-Żółtkowska M., *Nowe ruchy religijne w zwierciadle socjologii*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2001.
- Linton R., *Kulturowe podstawy osobowości*, przeł. A. Jasińska-Kania, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2000.
- Luckmann T., *Niewidzialna religia. Problem religii we współczesnym społeczeństwie*, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 1996.
- Łebkowska A., *Doświadczenie interakcji i identyfikacji*, w: *Nowoczesność jako doświadczenie: analizy kulturoznawcze*, red. A. Zeidler-Janiszewska, R. Nycz, B. Giza, Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica 2008.
- Makowski G., *Świątynia konsumpcji. Geneza i społeczne znaczenie centrum handlowego*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO 2003.
- Mannheim K., *Człowiek i społeczeństwo w dobie przebudowy*, przeł. A. Raźniewski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1974.
- Manovich L., *Język nowych mediów*, przeł. P. Cypriański, Warszawa: WAI P 2006.
- Manovich L., *Praktyka (medialnego) życia codziennego*, „Kultura Popularna” 2008, nr 2 (22).
- Mathews G., *Supermarket kultury: kultura globalna a tożsamość jednostki*, przeł. E. Klekot, Warszawa: PIW 2005.
- McLuhan M., *Galaktyka Gutenberga*, w: tegoż, *Wybór pism*, Warszawa: WAI F 1975.
- McNair B., *Seks, demokratyzacja pożądanja i media, czyli kultura obnażania*, przeł. E. Klekot, Warszawa: Muza 2004.
- McNeill D., *Social capital, w: The Human Economy. A Citizen's guide*, red. K. Hart, J.-L. Laville, A. D. Cattani, Cambridge: Polity Press 2010.
- McQuail D., *McQuail's Mass Communication Theory*, London–Thousand Oaks–New Delhi: SAGE Publication 2000.
- Melosik Z., *Kultura instant – paradoksy pop-tożsamości*, w: *Pedagogika u progu trzeciego tysiąclecia: materiały pokonferencyjne*, red. A. Nalaskowski, K. Rubacha, Toruń: Wydawnictwo UMK 2001.

- Merton R. K., *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*, przeł. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski, Warszawa: PWN 1982.
- Miczka T., *Multimedia – oczywistości i domysły. Szkic o estetycznej przygodności nowych mediów*, w: *Piękno w sieci. Estetyka a nowe media.*, red. K. Wilkoszewska, Kraków: Universitas 1999.
- Miczka T., *O zmianie zachowań komunikacyjnych. Konsumenci w nowych sytuacjach audiowizualnych*, Katowice: Księgarnia św. Jacka 2002.
- Między alienacją a adaptacją. Polacy w wieku 50+ wobec internetu*, raport otwarcia Koalicji „Dojrz@łość w sieci”, red. D. Batorski, J. M. Zając, Warszawa: UPC Polska 2010, [online:] http://dojrzaloscwswieci.pl/tl_files/pliki/Raport.pdf [dostęp 3.11.2012].
- Mills Wright Ch., *Elita władzy*, Warszawa: Książka i Wiedza 1961.
- Misztal B., *Elity potrzebne od zaraz*, „Rzeczpospolita” 2005, nr 248, [online:] <http://arch.rzeczpospolita.pl/> [dostęp 3.11.2012].
- Montaigne M. de, *Próby. Księga pierwsza*, przeł. T. Żeleński, Warszawa: PIW 1957.
- Morawski S., *List o edukacji*, w: *Listy o edukacji*, „Forum Oświatowe” 1998, nr 2 (10).
- Morley D., *Family Television: Cultural Power and Domestic Leisure*, London: Routledge 1986.
- Morton Downey Jr. – „Mort the Mouth” – *Dies in Los Angeles*, [online:] <http://www.foxnews.com/story/0,2933,227,00.html> [dostęp 15.01.2014].
- Mrozek S., *Małe listy*, Warszawa: Oficyna Literacka Noir sur Blanc 2000.
- Mudyń K., *O granicach poznania. Między wiedzą, niewiedzą i antywiedzą*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 1995.
- Multiple Modernities*, red. Sh. N. Eisenstadt, New Brunswick–New Jersey: Transaction Publishers 2002.
- Nikitorowicz J., *Pogranicze, tożsamość, edukacja międzykulturowa*, Białystok: Trans Humana 2001.

- Nowoczesność jako doświadczenie: analizy kulturoznawcze*, red. A. Zeidler-Janiszewska, R. Nycz, B. Giza, Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica 2008.
- Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia społecznego*, red. J. Kurczewska, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2008.
- Oblicza lokalności. Różnorodność miejsc i czasu*, red. J. Kurczewska, Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN 2006.
- Odoj G., *Tożsamość kulturowa społeczności małomiasteczkowej*, Katowice: Wydawnictwo UŚ 2007.
- Okraska R., *Polska bez woli mocy*, w: *Czy Polska to peryferie? Pierwsza ankieta „Nowych Peryferii”*, „Nowe Peryferie” 2012 (styczeń).
- Olbrycht K., *Edukacja wielokulturowa – w kontekście koncepcji kulturowych wymiarów globalizacji Arjuna Appaduraia*, w: *Teorie i modele badań międzykulturowych*, red. T. Lewowicki, A. Szczurek-Boruta, E. Ogrodzka-Mazur, Cieszyn–Warszawa: Uniwersytet Śląski i Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP 2006.
- Olbrycht K., *O roli przykładu, wzoru, autorytetu i mistrza w wychowaniu osobowym*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007.
- Olbrycht K., *Prawda, dobro i piękno w wychowaniu człowieka jako osoby*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 2000.
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Toruń: Graffiti BC 2000.
- Olszewska-Dyoniziak B., *Człowiek, kultura, osobowość: wstęp do klasycznej antropologii kulturowej*, Wrocław: „Alta 2” 2003.
- Orwell G., *Rok 1984*, przeł. T. Mirkowicz, Warszawa: De Agostini 2001.
- Ossowski S., *O ojczyźnie i narodzie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1984.
- Ossowski S., *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1966.
- Park R. E., *Cultural Conflict and the Marginal Man*, w: E. V. Stonequist, *The Marginal Man: a Study in Personality and Culture Conflict*, New York: Charles Scribner’s Sons 1937.

- Pawluczuk W., *My i oni. Przyczynek do fenomenologii dyskursu międzykulturowego*, „Przegląd Humanistyczny” 2006, nr 5/6.
- Petrykowski P., *Edukacja regionalna: problemy podstawowe i otwarte*, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika 2003.
- Pezda A., *E-wykluczenie czyli jak kursorem trafić do celu*, „Gazeta Wyborcza” 2010 (30 listopada).
- Piękno w sieci. Estetyka a nowe media*, red. K. Wilkoszewska, Kraków: Universitas 1999.
- Pogranicza audiowizualności. Parateksty kina, telewizji i nowych mediów*, red. A. Gwóźdź, Kraków: Universitas 2010.
- Polska w internecie*, „Gazeta Wyborcza” 2009 (4 marca), [online:] http://wyborcza.pl/1,103176,6343488,Polska_w_internecie.html [dostęp 3.11.2012].
- Popczyk M., *Marginesy i marginalia*, w: *Pogranicza audiowizualności. Parateksty kina, telewizji i nowych mediów*, red. A. Gwóźdź, Kraków: Universitas 2010.
- Pucek Z., *Lokalność jako ojczyzna*, w: *Spółeczności lokalne. Teraźniejszość i przyszłość*, red. B. Jałowicki, K. Z. Sowa, P. Dudkiewicz, Warszawa: Instytut Gospodarki Przestrzennej 1989.
- Putnam R., *Demokracja w działaniu. Tradycje obywatelskie w współczesnych Włoszech*, przeł. J. Szacki, Kraków: Znak 1995.
- Putnam R., *Samotna gra w kręgle. Upadek i odrodzenie wspólnot lokalnych w Stanach Zjednoczonych*, przeł. P. Sadura, S. Szymański, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008.
- Putnam R., *Turning in, turning out: the strange disappearance of social capital in America*, „Political Science and Politics” 1995, nr 4 (Vol. 28).
- Pyzalski J., *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls 2012.
- Rheingold H., *Smart Mobs: The Next Social Revolution*, Cambridge: Perseus Publishing 2002.

- Rickert H., *Człowiek i kultura*, w: *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, red. A. Mencwel, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2001.
- Riefkin J., *Wiek dostępu: nowa kultura hiperkapitalizmu, w której płaci się za każdą chwilę życia*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie 2003.
- Ritzer G., *Magiczny świat konsumpcji*, przeł. L. Stawowy, Warszawa: Muza 2001.
- Robotycki Cz., „Prowincja” z antropologicznego punktu widzenia. Refleksja z perspektywy dylematów komunikacji kulturowej, „Konteksty” 2008, nr 2.
- Rokkan S., Urwin D. W., *Economy, territory, identity politics of West European peripheries*, London–Beverly Hills: Sage Publications 1983.
- Rozszerzenie Unii Europejskiej: pierwszy czy ostatni etap integracji?* Wydawnictwo podsumowujące XIII Forum Ekonomiczne Krynica 2003, red. A. Negri, Warszawa: Instytut Wschodni 2003.
- Rutherford J., *After Identity*, London: Lawrence & Wishart 2007.
- Rybarczyk M., *Eter z panem bogiem*, „Newsweek Polska” 2007, nr 50.
- Rybińska A., Zuchowicz K., *Superman wyprzedził Jezusa*, „Rzeczpospolita” 2008 (12 lipca), [online:] <http://www.rp.pl/artykul/161606.html> [dostęp 15.01.2014].
- Ryszkiewicz M., *Wstęp*, w: *Prowincja: świat, Europa, Polska: zbiór studiów*, red. M. Ryszkiewicz, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej 2007.
- Saint-Exupéry A. de, *Mały Księżę*, przeł. E. Łozińska-Małkiewicz, Toruń: Algo 2010.
- Scheler M., *Naczelné rodzaje wiedzy*, w: tegoż, *Problemy socjologii wiedzy*, przeł. S. Czerniak i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1990.
- Scheler M., *Problemy socjologii wiedzy*, przeł. S. Czerniak i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1990.

- Schütz A., *O wielości światów. Szkice z socjologii fenomenologicznej*, przeł. B. Jabłońska, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2008.
- Scruton R., *Kultura jest ważna. Wiara i uczucie w osaczonym świecie*, przeł. T. Bieroń, Poznań: Zysk i S-ka 2010.
- Scruton R., *Przewodnik po kulturze nowoczesnej dla inteligentnych*, przeł. J. Prokopiuk, J. Przybył, Łódź–Wrocław: Wydawnictwo Thesaurus 2006.
- Segalen M., *Obrzędy i rytuały współczesne*, przeł. J. J. Pawlik, Warszawa: Verbinum 2009.
- Sennett R., *Kultura nowego kapitalizmu*, przeł. G. Brzozowski, K. Osłowski, Warszawa: Muza 2010.
- Shusterman R., *Estetyka pragmatyczna. Żywe piękno i refleksja nad sztuką*, przeł. A. Chmielewski i in., Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1998, [online:] http://www.we.pl/index.php?s=edukacja_scenariusze&dzial=27&id=3&sprawdz=1&scen=1, [dostęp 25.03.2011].
- Sieron-Galusek D., Galusek Ł., *Pogranicze. O odradzaniu się kultury*, Wrocław: Kolegium Europy Wschodniej im. Jana Nowaka-Jeziorańskiego 2012.
- Simmel G., *Obcy*, w: tegoż, *Socjologia*, przeł. M. Łukasiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2005.
- Simmel G., *Socjologia*, przeł. M. Łukasiewicz, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1975.
- Simonides D., *Peryferie bogactwem słynne*, w: *Centra i peryferie*, red. B. Gołębiowski, Łomża: Oficyna Wydawnicza Stopka 1999.
- Siuda P., *Kultury prosumpcji. O niemożności powstania globalnych i ponadpaństwowych społeczności fanów*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2012.
- Siuda P., *Religia a internet. O przenoszeniu religijnych granic do cyberprzestrzeni*, Warszawa: WAIp 2010.
- Skowronek A. J., *Zwichnięta świadomość*, „Tygodnik Powszechny” 2010, nr 45.

- Skutnik J., *Sztuka w edukacji – w stronę dialogu z Innym*, w: *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*, red. A. Sajdak, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2005.
- Słownik języka polskiego*, t. 2, L-P, red. M. Szymczak, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 1993.
- Słownik socjologii i nauk społecznych*, red. G. Marshall, przeł. A. Kapciak i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- Sokołowski M., *Kościół, kino, sacrum. W poszukiwaniu definicji filmów o tematyce religijnej*, Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Kastalia 2002.
- Solomon R. C., Higgins K. M., *Krótką historia filozofii*, przeł. N. Szczucka-Kubisz, Warszawa: Prószyński i S-ka 1997.
- Stark R., Bainbridge W. S., *Teoria religii*, przeł. T. Kunz, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2007.
- Starosta P., *Poza metropolią. Wiejskie i malomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź: Wydawnictwo UŁ 1995.
- Starosta P., *Przynależność w dobie globalizacji*, w: *Tożsamość, nowoczesność, stereotypy*, red. R. Dopierała, K. Kaźmierska, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2012.
- Stone L., *Continuous Partial Attention*, [online:] <http://www.lindastone.net/> [dostęp 3.04.2014].
- „Swoi” i „obcy” na Górnym Śląsku. Z problematyki stosunków etnicznych, red. K. Wódz, Katowice: Śląsk 1993.
- Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2002.
- Szczepański M. S., *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny. Prolegomena*, w: *Kapitał społeczno-kulturowy a rozwój lokalny i regionalny*, red. M. S. Szczepański, Tychy: Śląskie Wydawnictwa Naukowe Wyższej Szkoły Zarządzania i Nauk Społecznych 2000.
- Szczepański M. S., *Modernizacja, rozwój zależny, rozwój endogenny: socjologiczne studium teorii rozwoju społecznego*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego 1989.

- Szczepański M. S., Śliz A., „Ja” zwielokrotnione. *Tradycja, wielokulturowość i świat wirtualny*, w: *Tożsamość, nowoczesność, stereotypy*, red. R. Dopierała, K. Kaźmierska, Kraków: Zakład Wydawniczy Nomos 2012.
- Szlendak T., *Supermarketyzacja. Religia i obyczaje seksualne młodzieży w kulturze konsumpcyjnej*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2008.
- Sztompka P., *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.
- Sztompka P., *Socjologia zmian społecznych*, Kraków: Znak 2007.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków: Znak 2002.
- Sztompka P., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków: Znak 2007.
- Sztumski J., *Elity: ich miejsce i rola w społeczeństwie*, Katowice: Śląsk 1997.
- Ściegna konsumpcyjne. *Próby z kulturoznawstwa krytycznego*, red. W. J. Burszta, M. Czubaj, Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra 2013.
- Świątkiewicz W., *Orientacja „na zewnątrz” i „do wewnątrz” a tożsamość społeczności lokalnej*, w: *Tożsamość kulturowa mieszkańców starych dzielnic miast Górnego Śląska*, red. W. Świątkiewicz, K. Wódz, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1991.
- Świątkiewicz W., *Wartości religijne i ich znaczenie w życiu miejskiej społeczności lokalnej*, w: *Przestrzeń – środowisko społeczne – środowisko kulturowe. Z badań nad starymi dzielnicami miast Górnego Śląska*, red. K. Wódz, Katowice: Uniwersytet Śląski 1992.
- Świeżak P., *Samuel Huntington: Prorok czy podpalacz?*, w: *Zderzenie cywilizacji. Sąd nad teorią Samuela Huntingtona*, red. P. Marczewski, P. Świeżak, Warszawa: Instytut Spraw Zagranicznych 2006.
- The largest global study into people's attitudes and behaviours online*, [online:] <http://www.tnsdigitallife.com/> [dostęp 11.01.2012].

- Theiss M., *Krewni, znajomi, obywatele. Kapitał społeczny a lokalna polityka społeczna*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2007.
- Toffler A., *Szok przyszłości*, przeł. W. Osiatyński i in., Przeźmierowo: Wydawnictwo Kurpisz S.A. 2007.
- Toussaint-Samat M., *Najbliżej skóry*, „Gazeta Wyborcza” 1998, nr 296, dodatek „Magazyn”.
- Transgraniczność w perspektywie socjologicznej – kontynuacje*, red. L. Gołdyka, Zielona Góra: Lubuskie Towarzystwo Naukowe 1999.
- Turner J. H., *Struktura teorii socjologicznej*, przeł. G. Woroniecka i in., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN 2004.
- Turowski J., *Regiony – regionalizm – lokalizm*, w: *Czym jest regionalizm?*, red. S. Bednarek i in., Wrocław–Ciechanów: Wydawnictwo i Drukarnia DTSK „Silesia” 1998.
- Virilio P., *Bomba informacyjna*, przeł. S. Królak, Warszawa: Sic! 2006.
- Wallace P., *Psychologia internetu*, przeł. T. Hornowski, Poznań: Rebis 2001.
- Wallerstein I., *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*, przeł. K. Gawlicz, M. Starnawski, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog 2007.
- Wallerstein I., *Konflikt kultur? Kim jesteśmy My, kim są Oni?*, [online:] http://www.uni.wroc.pl/~turowski/wallerstein_we.htm [dostęp 2.04.2014].
- Warczuk T., *W poszukiwaniu bezpieczeństwa. Społeczne zmagania z traumą globalizacyjną*, dysertacja doktorska, Katowice: Uniwersytet Śląski 2008.
- Weber M., *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*, przeł. J. Miziński, Lublin: Wydawnictwo Test 1994.
- Weil S., *Wybór pism*, przeł. Cz. Miłosz, Kraków: Znak 1991.
- Weil S., *Zakorzenie*, w: tejsze, *Wybór pism*, przeł. Cz. Miłosz, Kraków: Znak 1991.
- Welsch W., *Nasza postmodernistyczna moderna*, przeł. R. Kubicki, A. Zeidler-Janiszewska, Warszawa: Oficyna Naukowa 1998.

- Welsch W., *Transkulturowość. Nowa koncepcja kultury*, w: *Filozoficzne konteksty koncepcji rozumu transwersalnego: wokół koncepcji Wolfganga Welscha*, red. R. Kubicki, Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora 1998.
- Wiek ekranów*, red. A. Gwóźdź, P. Zawojcki, Kraków: Rabid 2002.
- Wiśniewski M., *Magiczny kościotrup*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 15.
- Wnuk-Lipiński E., *Świat międzyepoki: globalizacja, demokracja, państwo narodowe*, Kraków: Znak 2004.
- Wódz J., *Poczucie odrębności i stosunek mieszkańców osady „Pokój” do „obcych”*, w: *Przestrzeń – środowisko społeczne – środowisko kulturowe. Z badań nad starymi dzielnicami miast Górnego Śląska*, red. K. Wódz, Katowice: Uniwersytet Śląski 1992.
- Wódz K., *Rewitalizacja śląskiej tożsamości – szanse i zagrożenia*, w: *„Swoi” i „obcy” na Górnym Śląsku. Z problematyki stosunków etnicznych*, red. K. Wódz, Katowice: Śląsk 1993.
- Zarycki T., *Kapitał kulturowy. Inteligencja w Polsce i w Rosji*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2008.
- Zarycki T., *Peryferie. Nowe ujęcia zależności centro-peryferyjnych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar 2009.
- Znaniecki F., *Ludzie teraźniejsi a cywilizacja przyszłości*, Warszawa–Lwów: Książnica Atlas 1934.
- Żakowski J., *Radykalne stadium nowoczesności. W szponach ryzyka*, wywiad z Ulrichem Beckiem, „Polityka” 2005 (30 czerwca), dodatek „Niezbędnik Inteligenta”.
- Żakowski J., *Siedzimy nigdzie, pijemy nic*, wywiad przeprowadzony z George’em Ritzerem, „Polityka” 2006, nr 16, dodatek „Niezbędnik Inteligenta”.
- Żmijewski i Cichopek *najbardziej seksownymi Polakami*, [online:] <http://www.wprost.pl/ar/123296/Zmijewski-i-Cichopek-najbardziej-seksownymi-Polakami/> [dostęp 15.01.2014].
- Žižek S., *Przekleństwo fantazji*, przeł. A. Chmielewski, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 2001.

Indeks osób

A

Adamiec M. 277
Adamski F. 174
Adorno T. W. 23, 115, 123, 201,
234, 388
Agnew J. 32
Aleksander T. 373
Allen S. 239
Anderson B. 34, 89
Appadurai A. 96–97, 101, 122,
129, 301, 310, 352, 359
Arthur Ch. 245
Arystoteles 133, 230–231

B

Bainbridge W. S.
Barber B. 82
Bard A. 269–270
Batorski D. 287
Baudrillard J. 156
Bauman Z. 74, 86, 90–91,
117, 141, 233, 248, 271, 274,
432–433
Bąk U. 252
Beck U. 102–107, 133–134,
141

Beckham D. 212, 294
Beckham V. 212
Begley Sh. 68
Belza M. 27
Benedict R. 16
Benedykt XVI 294
Benjamin W. 233
Berger P. L. 91–92, 174,
187
Bergson H. 204
Berry J. 110
Bhabha H. 435
Białek B. 52
Białobrzeska K. 158
Bogunia-Borowska M. 195, 267
Boski P. 389
Bourdieu P. 54–56, 113,
124–128, 130, 151, 157,
159, 161–163, 170, 247,
256, 264, 353, 388, 433
Braudel F. 359
Brzozowski S. 26–27
Buchowski M. 59
Burszta W. J. 11–12, 60, 83,
186, 209
Bush G. W. 186–187

C

Cardoso F. H. 81
Carrière J.-C. 11, 22
Castells M. 48, 61, 73–74,
104, 107, 132, 261–262, 272,
296–297
Champfleury 55
Charmaz K. 430–431
Chomsky N. 130, 388
Chouliaraki L. 116, 275
Chyła W. 167, 254
Clifford J. 301
Coleman J. 125
Courbet G. 55
Czaja D. 68–69
Czapiński J. 172, 287

D

Dahlgren G. 283
Dean J. 214, 249
Diana, księżna Walii 199, 214
Dickie G. 238
Douglas M. 320
Durkheim É. 168, 173, 177,
409–410, 431
Dyczewski L. 76
Dytman-Stasieńko A. 277
Dziadzia N. 27

E

Eco U. 11, 22, 24, 102, 138,
156, 270, 318, 347
Eisenstadt Sh. N. 83, 110
Eliade M. 171–172, 179–180

Emmison M. 98

Ewing H. 194

F

Faletto E. 81
Filiciak M. 15, 114, 234, 258,
264, 282, 306, 428
Fish S. 75
Fiske J. 145, 258–259
Frank A. G. 80
Franklin J. 204
Fraser N. 241
Freud Z. 150, 178, 414
Friedman J. 106
Friedman T. L. 38–39
Frydman R. 148–149
Fukuyama F. 51, 83

G

Galusek Ł. 23
Geertz C. 11, 13, 17–18,
407, 434
Giddens A. 48, 101–102, 108,
211, 422
Giza B. 276
Glaser B. G. 431
Glynn K. 239
Godwin M. 291
Godzic W. 194–195, 210,
222–223, 229, 252, 314
Goffman E. 231–232, 278
Goldberg M. D. 148–149
Golka M. 76, 296, 305
Gołdyka, L. 76

Gołębiowski B. 373, 393
Gopnik A. 149–150
Goriszowski W. 156
Grad J. 413
Grad R. 194
Grootaert Ch. 307
Guz K. 237–238
Gwóźdź A. 23–24, 56,
146, 221

H

Habermas J. 275
Halawa M. 114, 314, 385
Hall E. T. 153, 173, 337
Halter M. 75
Hałas E. 202
Hann Ch. 83
Hansson J. 283
Hastrup K. 11, 301, 431
Hedberg B. 283
Held D. 103
Hervieu-Léger D. 175, 199
Higgins K. M. 76
Hobson A. 121
Hofmokl J. 264
Honneth A. 241
Horkheimer M. 123, 201
Huizinga J. 182–183, 412
Huntington S. P. 66, 82–83

I

Ingarden R. 285
Iwański M. 178
Iwaszkiewicz J. 55

J

Jałowiecki B. 60–61, 86–87,
323–324, 339
James J. 238, 240
Jan Paweł II 182, 189, 197, 199,
212–213, 380
Jasiewicz K. 412–413
Jasonek N. 27
Jenkins H. 11, 15, 152, 160, 234,
306, 378
Jessa J. 186

K

Kant I. 26, 170, 234
Kapuściński R. 134, 415, 430
Kasperek A. 27, 152, 180, 359
Kawula S. 158
Keen A. 138, 263
Kempny M. 11, 301, 434
Kerckhove de D. 297–298
Kluszczyński R. W. 257
Kłoskowska A. 130–131,
220, 305
Knoblauch H. 174
Konieczna E. 27
Kormilcew I. 9
Koselleck R. 365
Kossak-Szczucka Z. 55
Koziński J. 58–59
Krajewski M. 114, 246–247,
252, 314–315
Krasnodębski Z. 22
Krocker A. 67
Krocker M. 67

Krzysztofek K. 27, 77, 81, 138,
159–160, 258, 273
Kubinowski D. 271
Kuligowski W. 39, 95
Kurczewska J. 258

L

Latouche S. 39
Lessig L. 122–123, 248, 272
Lévi-Strauss C. 205
Levinas E. 285, 415
Lévy P. 160, 226, 229, 276
Lewartowicz U. 271
Lewowicki T. 98
Libiszowska-Żóltkowska M.
201–202
Liniany J. 27
Linton R. 20
Luckmann T. 91–92, 168, 173–
174, 187, 194

Ł

Łebkowska A. 276

M

Madonna 294
Makowski G. 253
Mamzer H. 413
Mannheim K. 265
Manovich L. 257, 284
Markowski D. 252
Marks K. 121, 414
Marshall G. 14
Mathews G. 40, 75, 385

Matka Teresa z Kalkuty 214
McLuhan M. 15, 49
McNair B. 197–198
McNeill D. 125
McQuail D. 254
Melosik Z. 293
Mencwel A. 16, 27
Merton R. K. 374
Miczka T. 113, 200,
214–215, 276
Mills C. W. 268
Misztal B. 265
Monroe M. 214
Montaigne de M. 99
Morawski S. 269
Morcinek G. 55
Morley D. 145
Morrison J. 193, 214
Mrożek S. 9, 42
Mudyń K. 162

N

Nalaskowski A. 293
Nikitorowicz J. 76, 324
Nowicka E. 11, 301, 434
Nycz R. 276

O

Odoj G. 27, 32–33, 319
Ogrodzka-Mazur E. 98
Okraska R. 335–336
Olbrycht K. 27, 97–98, 133–
134, 228, 269
Olechnicki K. 15, 61

- Oleǳki Ł. 412–413
Olszewska-Dyoniziak B. 58
Olve N.-G. 283
Orwell G. 162
Ossowski S. 33–34, 43,
87, 281
- P**
Panek T. 172, 287
Park R. E. 49–50
Passeron J.-C. 157, 374
Penderecki K. 55
Petrykowski P. 44, 88
Pezda A. 287
Pfaller R. 245
Popczyk M. 56
Presley E. 193, 213–214
Pucek Z. 86
Putnam R. 56, 125–128, 247–
248, 257
Pyżalski J. 296
- R**
Rauszer M. 27
Rheingold H. 122
Rickert H. 15–16
Rifkin J. 261
Rimbaud A. 219
Ritzer G. 62–63, 411–412
Robotycki Cz. 45–46, 52–53,
69, 185, 302–303
Rokkan S. 84
Rubacha K. 293
Rutherford J. 90
Rybarczyk M. 190, 205
Rybińska A. 207
- S**
Saint-Exupéry de A. 283–284
Scheler M. 146–147
Schütz A. 52, 315
Scruton R. 18–19, 114, 163,
233, 312
Segalen M. 169, 405, 413
Sekuła E. A. 186
Sennett R. 110
Setlak P. 252
Shusterman R. 390–391
Sieroń-Galusek D. 23
Simmel G. 37, 41
Simonides D. 393
Siuda P. 195, 260
Skowronek A. J. 223
Skutnik J. 400
Smith Ph. 98, 213
Söderqvist J. 269–270
Sokołowski M. 190
Solomon R. C. 76
Stark R. 176
Starosta P. 32, 87
Stasieńko J. 277
Stasiuk A. 55
Stone L. 143
Studnicki G. 27
Szacki J. 49, 125, 168
Szadkowska M. 27
Szczepański M. S. 75, 78, 81,
273, 339, 352–353

Szczurek-Boruta A. 98
Szlendak T. 188
Sztompka P. 79, 81, 89,
98, 109, 112, 129, 153
Sztumski J. 265–266

Ś

Śleboda M. 267
Świątkiewicz W. 35, 92
Świeżak P. 82

T

Tarkowski A. 264
Theiss M. 400
Toffler A. 68, 253, 259
Turner J. H. 80, 121
Turowski J. 43–44

U

Urwin D. W. 84

V

Van Bastelar T. 307
Virilio P. 430

W

Wacquant L. J. D. 55
Wallace P. 293

Wallerstein I. 53, 79–80,
97, 123–124, 304,
333, 434
Warczok T. 127
Weber M. 11, 173, 177
Weil S. 314
Welsch W. 93, 261
Wilkoszewska K. 276
Wiśniewski M. 192
Wnuk-Lipiński E. 110
Wódz K. 35–36, 57, 88,
92, 315

Z

Załęcki P. 15, 61
Zarycki T. 65, 126–127,
158, 353–354
Zawojski P. 221
Zeidler-Janiszewska A. 261, 276
Znaniński F. 57, 314
Zuchowicz K. 207

Ż

Żakowski J. 62, 105–106
Žižek S. 245